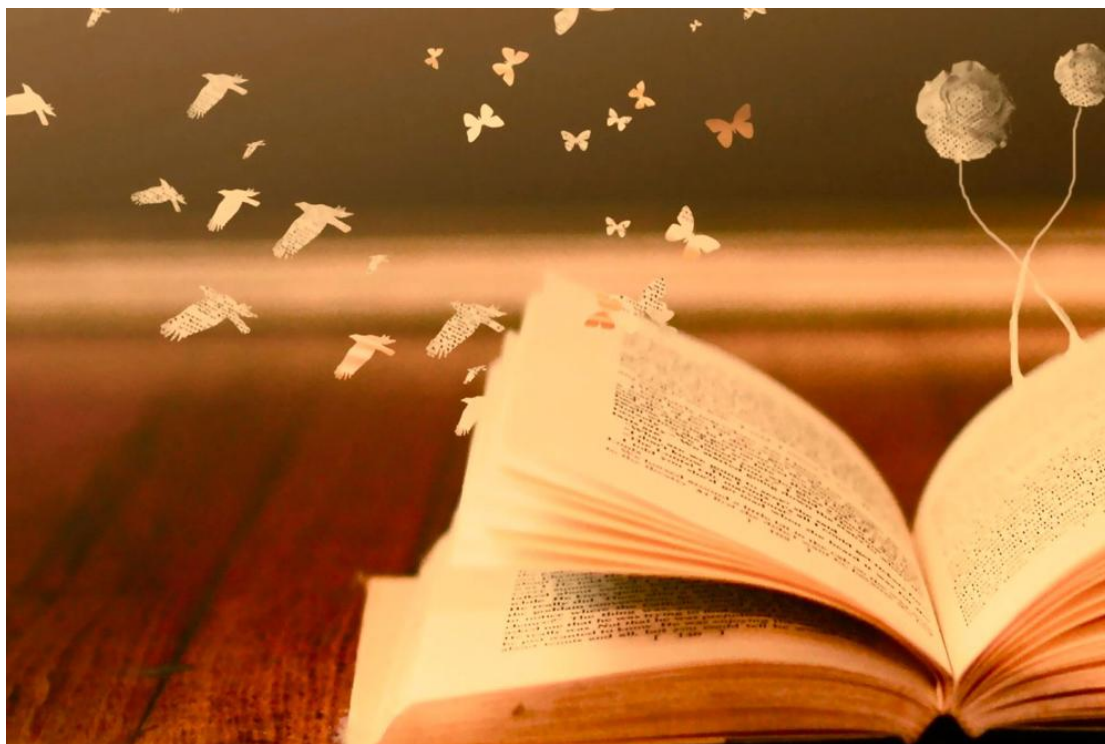

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ
Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

Σημειώσεις θεωρίας για το μάθημα της
Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας

Προσοχή: Η ανάλυση κάθε κειμένου εξαρτάται από τους παράγοντες που καθορίζουν την παραγωγή του: τον κειμενικό τύπο, τον πομπό, το δέκτη, τον σκοπό του πομπού. Ειδικά το τελευταίο επιβάλλεται να λαμβάνεται υπ' όψιν, καθώς η ανάλυση είναι πάντα κειμενοκεντρική.

Τα είδη του λόγου

Α. Η επιστολή

Το **ύφος** μιας επιστολής καθορίζεται από την ιδιότητα του αποστολέα (ηλικία, κοινωνικό και μορφωτικό επίπεδο, συναισθηματική κατάσταση, σχέση μεταξύ τους κτλ.), τον σκοπό της επιστολής, τη σχέση με το πρόσωπο στο οποίο απευθυνόμαστε. Έτσι, το ύφος της μπορεί να κυμαίνεται από τυπικό και επίσημο έως φιλικό και οικείο. Αν σκοπός μιας επιστολής είναι η έκφραση προσωπικών σκέψεων και εμπειριών, το ύφος μπορεί να είναι έντονα βιωματικό, ενώ, αν στοχεύει στην ενημέρωση ή στην επίτευξη ενός στόχου, το ύφος θα είναι αποστασιοποιημένο.

Σε επίπεδο **μορφής** στην επιστολή μπορούν να εμφανιστούν όλα τα ρηματικά πρόσωπα. Για παράδειγμα, ο συντάκτης ενδέχεται να χρησιμοποιεί το α' ενικό (π.χ. πρόλογος, επίλογος, μεταβατικές), αλλά και το β', όταν στοχεύει στην παραίνεση και τη νουθεσία του παραλήπτη (συνήθως στις τελευταίες παραγράφους).

Τέλος, σε επίπεδο **δομής** κύρια χαρακτηριστικά της επιστολής είναι η προσφώνηση (π.χ. «Αξιότιμε κύριε», «φίλε Πέτρο»), η επιφώνηση (π.χ. «Με εκτίμηση», «Φιλικά») και η υπογραφή (π.χ. «Κώστας Αντωνίου, μαθητής Λυκείου», «Ο φίλος σου»). Πρόσθετα στοιχεία που ενίοτε περιλαμβάνονται είναι ο τόπος και ο χρόνος αποστολής της επιστολής (π.χ. «Αθήνα, 10 Οκτωβρίου 2019») και τα στοιχεία του αποστολέα και του παραλήπτη.

Ειδικά στο email περιλαμβάνονται τα εξής στοιχεία:

- **Προς** (όνομα / ηλεκτρονική διεύθυνση του παραλήπτη),
- **Θέμα** (το θέμα του email),
- **Από** (όνομα / ηλεκτρονική διεύθυνση του αποστολέα).

Η συνήθης δομή μιας τυπικής επιστολής μπορεί να είναι:

- (Αναφορά στον χώρο και τον χρόνο (πάνω δεξιά))
 - **Προσφώνηση** (από κάτω αριστερά με περιθώριο παραγράφου)
 - **Πρόλογος** (από κάτω με περιθώριο παραγράφου): αναφορά στην **αφορμή** και στον **σκοπό** της επιστολής, **παρουσίαση της ιδιότητας** του αποστολέα και του **θέματος** κτλ.
 - **Κύριο μέρος** (από κάτω με περιθώριο παραγράφου): ανάλυση του θέματος
 - **Επίλογος**: ανακεφαλαίωση, συμπέρασμα, εκ νέου αναφορά στον σκοπό, έκφραση ευχαριστιών κτλ.
 - **Επιφώνηση** (από κάτω δεξιά)
- Φιλική : Με αγάπη, με φιλικούς χαιρετισμούς, σε φιλώ, σε χαιρετώ
- Επίσημη: Με εκτίμηση, με σεβασμό
- **Υπογραφή** (από κάτω δεξιά)

B. Ο προσχεδιασμένος προφορικός λόγος – Ομιλία - Εισήγηση

Πολλές φορές το κείμενό μας παίρνει τη μορφή μιας ομιλίας μπροστά σε κάποιο ακροατήριο (ομιλία, παρουσίαση, εισήγηση, λόγος κτλ.) και είναι ένα μεικτό είδος λόγου που βρίσκεται ανάμεσα στον προφορικό και τον γραπτό. Το γεγονός αυτό προσδιορίζει και τα χαρακτηριστικά του:

- Όπως και στην επιστολή, υπάρχει προσφώνηση και επιφώνηση.

Αξιότιμε κύριε (κ.) διευθυντή,
Αγαπητοί καθηγητές και καθηγήτριες,
Σεβαστοί γονείς,
Αγαπημένοι συμμαθητές και συμμαθήτριες,
Κυρίες και κύριοι / Φίλες και φίλοι,

- Κυριαρχεί το α' και το β' πρόσωπο (τουλάχιστον σε μη θεματικές παραγράφους), αφού το κείμενο εκφωνείται από ένα πρόσωπο και απευθύνεται σε ένα συγκεκριμένο κοινό. Το ύφος του προσχεδιασμένου προφορικού λόγου εξαρτάται από το κοινό στο οποίο απευθύνεται. Για παράδειγμα, όταν ένας μαθητής απευθύνεται στους συμμαθητές του, το ύφος θα είναι απλό και οικείο, ενώ, όταν ένας επιστήμονας απευθύνεται στο κοινό ενός συνεδρίου, ο λόγος θα είναι επίσημος και τυπικός.

Η τυπική δομή ενός προσχεδιασμένου προφορικού λόγου μπορεί να είναι:

- Προσφώνηση: π.χ. Κυρίες και κύριοι, Φίλοι συμμαθητές.
- Πρόλογος: ευχαριστίες / καλωσόρισμα, παρουσίαση της επικοινωνιακής περίπτωσης (πομπός, αφορμή κτλ.), παρουσίαση του θέματος και της θέσης του ομιλητή.
- Κύριο μέρος: ανάλυση του θέματος.
- Επίλογος: συμπέρασμα, ανακεφαλαίωση, ευχή, επιλογική αναφορά στον σκοπό κτλ.
- Επιφώνηση: π.χ. Ευχαριστώ για την προσοχή σας.

Γ. Το δοκίμιο

Πρόλογος : Θέμα / τοποθέτηση απέναντι στο θέμα / μετάβαση (στο ερώτημα που θα απαντηθεί στο κυρίως θέμα)

Κυρίως θέμα: Ξεκάθαρες στη δομή παράγραφοι, με περισσότερο σύνθετο λόγο (πιο πολλές δευτερεύουσες προτάσεις). Το λεξιλόγιο είναι πιο λόγιο και πιο προσεγμένο, το ύφος πιο σοβαρό.

Επίλογος: ανακεφαλαίωση.

Η παράγραφος

Η δομή της παραγράφου

Η παράγραφος -παρ' ότι τμήμα ενός μεγαλύτερου κειμένου- χαρακτηρίζεται από κλειστότητα, υπάρχει δηλαδή μία πρόταση που την ανοίγει και μία πρόταση που την κλείνει.

Ακολουθώντας λοιπόν την τριμερή αριστοτελική διάκριση σε αρχή, μέση και τέλος, μπορούμε να διακρίνουμε τρία δομικά μέρη σε κάθε παράγραφο: τη θεματική πρόταση, τις λεπτομέρειες και την κατακλείδα.

Η θεματική πρόταση

Όπως προδίδει και το όνομά της, η θεματική πρόταση γενικά προαναγγέλλει το θέμα της παραγράφου, διαδραματίζει δηλαδή ρόλο ανάλογο με αυτόν του προλόγου στα κείμενα.

Μία θεματική πρόταση, οφείλει να αποκαλύπτει στον αναγνώστη με σαφήνεια τον σκοπό τον οποίο υπηρετεί η παράγραφος και για το είδος του πληροφοριακού υλικού που ο συγγραφέας θα περιλάβει ή (κυρίως) που θα αποκλείσει από αυτή. Γι' αυτόν τον λόγο εξάλλου η φυσική της θέση είναι η αρχή της παραγράφου, αν και μπορεί να βρίσκεται και σε άλλα σημεία (π.χ. στο τέλος, ταυτιζόμενη με την κατακλείδα, ή στη μέση, μεταξύ δύο επιχειρημάτων που την αποδεικνύουν).

Η θεματική πρόταση μπορεί να περιλαμβάνει επίσης (και ανάλογα με το κειμενικό είδος) δείκτες που εξασφαλίζουν την ομαλή μετάδοση του νοήματος από παράγραφο σε παράγραφο: διαρθρωτικές λέξεις / φράσεις, αναφορικά, είσοδο νέων προσώπων, διευκρινιστικά σχόλια του συγγραφέα (π.χ. Ας δούμε τώρα μία άλλη όψη του θέματος).

Οι λεπτομέρειες

Αν η θεματική πρόταση είναι ο πρόλογος της παραγράφου, οι λεπτομέρειες αποτελούν το κύριο μέρος της. Πρόκειται ουσιαστικά για το υποστηρικτικό υλικό της παραγράφου, τις προτάσεις με τις οποίες αναλύεται το περιεχόμενο της θεματικής πρότασης. Οι προτάσεις αυτές διακρίνονται σε μείζονες (περιέχουν τις βασικές πληροφορίες με τις οποίες αποδεικνύεται η θεματική) και ελάσσονες (περιέχουν τις βοηθητικές λεπτομέρειες, εκείνες με τις οποίες συμπληρώνονται, αναλύονται, επεξηγούνται κτλ. οι κύριες).

Για να θεωρηθούν επικοινωνιακά αποτελεσματικές οι λεπτομέρειες μιας παραγράφου, πρέπει να ανταποκρίνονται στα αιτήματα της ποσοτικής και ποιοτικής επάρκειας του υποστηρικτικού υλικού, της ενότητάς του με το βασικό θέμα της παραγράφου και της αλληλουχίας των νοημάτων.

Κατακλείδα

Η κατακλείδα, όπως αποκαλύπτει το όνομά της, «κλειδώνει» την παράγραφο, αποτελεί δηλαδή το επιστέγασμα της ανάπτυξης της θεματικής πρότασης μέσω των λεπτομερειών της παραγράφου. Μπορεί να περιλαμβάνει δείκτες ανακεφαλαίωσης ή συμπερασμού (π.χ. ανακεφαλαιώνοντας, έτσι, λοιπόν, κλείνοντας, επομένως, συνοπτικά), να εισάγει ένα νέο θέμα, που θα αναπτυχθεί στην επόμενη παράγραφο, να περιγράφει μία αλλαγή στην κατάσταση ενός ήρωα ή στον χώρο και τον χρόνο κτλ.

Συχνά η κατακλείδα αποφεύγεται από τους συγγραφείς.

Οι τρόποι ανάπτυξης της παραγράφου

Κάθε παράγραφος γράφεται για έναν συγκεκριμένο σκοπό που διατυπώνεται, όπως

είπαμε με σαφήνεια στη θεματική πρόταση. Ο σκοπός αυτός προσδιορίζει το είδος των πληροφοριών που θα περιληφθούν στην παράγραφο και τον τρόπο με τον οποίο αυτές θα οργανωθούν. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τους σημαντικότερους από αυτούς τους τρόπους ανάπτυξης των παραγράφων.

1. Ορισμός

Ο ορισμός διευκρινίζει τη σημασία μιας λέξης ή μιας έννοιας και εκθέτει τα κύρια γνωρίσματά της. Εμφανίζεται κυρίως στον επιστημονικό λόγο, όπου είναι απαραίτητη η διασφάλιση της σαφήνειας και της ακρίβειας στον λόγο.

Ένας ορισμός μπορεί να είναι **σύντομος**, σαν αυτούς που συναντάμε στα λεξικά ή τα επιστημονικά γλωσσάρια. Αποτελείται από τρία δομικά μέρη:

- **Οριστέα έννοια:** η έννοια που πρόκειται να οριστεί.
- **Έννοια γένους:** η υπερκείμενη κατηγορία στην οποία εντάσσεται (μεταξύ άλλων) η οριστέα.
- **Ειδοποιός διαφορά:** τα στοιχεία που διαφοροποιούν την οριστέα έννοια από όλες τις υπόλοιπες που ανήκουν στο ίδιο γένος.

Ωστόσο, ο ορισμός μπορεί να είναι **εκτεταμένος**, να καταλαμβάνει δηλαδή την έκταση ολόκληρης της παραγράφου ή ακόμα και ενός κειμένου. Στον εκτεταμένο ορισμό προεκτείνεται ο σύντομος είτε με την έκθεση των κυριότερων γνωρισμάτων της οριστέας έννοιας (**αναλυτικός ορισμός**) είτε με την παρουσίαση της διαδικασίας γένεσης μιας έννοιας (**γενετικός ορισμός**)

2. Διαίρεση

Η διαίρεση χρησιμοποιείται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι η διαίρεση μιας έννοιας στα επιμέρους είδη της ή η ταξινόμησή της σε τάξεις ομοειδών. Εμφανίζεται συχνότατα - όπως και ο ορισμός- στα επιστημονικά κείμενα για τη διασφάλιση της ακρίβειας και της σαφήνειας στον λόγο.

Η διαίρεση μπορεί να είναι **σύντομη**, συνοδεύοντας συνήθως έναν ορισμό. Η σύντομη διαίρεση περιέχει και αυτή τρία δομικά μέρη:

- **Διαιρετέα έννοια:** η έννοια που διαιρείται ή ταξινομείται.
- **Διαιρετική βάση:** το κριτήριο διαίρεσης ή ταξινόμησης.
- **Είδη:** το πηλίκο της διαίρεσης.

3. Σύγκριση / Αντίθεση

Η σύγκριση / αντίθεση χρησιμοποιείται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι η εύρεση ομοιοτήτων ή/και διαφορών μεταξύ δύο εννοιών, αντικειμένων κτλ. Τις περισσότερες φορές συνοδεύει τους ορισμούς και τις διαιρέσεις στα επιστημονικά κείμενα, προκειμένου να διευκρινιστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια μία έννοια.

Στη Θ.Π. να γίνεται σαφές ότι η παραγρ. θα αναπτυχθεί με **Σύγκριση / Αντίθεση**

Η παράγραφος με σύγκριση / αντίθεση μπορεί να οργανωθεί με δύο διαφορετικούς τρόπους:

- **Σημείο προς σημείο** (οριζόντια): οι ομοιότητες / διαφορές παρατίθενται «μία προς μία».

- **Κατά ομάδες** (κάθετη): παρατίθενται όλα τα χαρακτηριστικά του ενός αντικειμένου και έπειτα τα όμοια ή τα διαφορετικά του άλλου.

4. Αναλογία

Η αναλογία χρησιμοποιείται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι η διευκρίνιση μιας «ανοίκειας» έννοιας (περιγραφόμενη έννοια / δεικτικό μέρος) μέσω της παρουσίασης των ανάλογων χαρακτηριστικών της με μία έννοια περισσότερο οικεία (αντικείμενο που παρουσιάζει λανθάνουσες ομοιότητες / αναφορικό μέρος) στον αναγνώστη. Η αναλογία κάνει τον λόγο περισσότερο παραστατικό, γι' αυτό και παρουσιάζεται συχνότερα στον εκφραστικό λόγο της λογοτεχνίας ή στο δοκίμιο.

Στην κατακλείδα παρουσιάζεται το συμπέρασμα της αναλογίας.

5. Αιτιολόγηση

Αυτός ο τρόπος ανάπτυξης χρησιμοποιείται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι η αιτιολόγηση ενός ισχυρισμού χωρίς να δίνονται τα αποτελέσματα. Δίνονται δηλαδή τα αίτια του φαινομένου που εξετάζεται.

6. Αίτιο – αποτέλεσμα

Αυτός ο τρόπος ανάπτυξης χρησιμοποιείται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι παράθεση των συνεπειών - αποτελεσμάτων ενός αιτίου. Η αιτία βρίσκεται στη θεματική πρόταση και η καταγραφή των αποτελεσμάτων της αιτίας στις λεπτομέρειες. Αποτελεί τον βασικό τρόπο ανάπτυξης στο κειμενικό είδος της επιχειρηματολογίας.

7. Παραδείγματα

Τα παραδείγματα χρησιμοποιούνται όταν σκοπός του συγγραφέα είναι η τεκμηρίωση ενός ισχυρισμού με παραδείγματα, στατιστικά δεδομένα, πορίσματα ερευνών, αυθεντίες, ιστορικά δεδομένα κτλ.

8. Συνδυασμός περισσότερων τρόπων ανάπτυξης είναι εξαιρετικά συχνός στα κείμενα.

Συνοχή

Συνοχή ονομάζεται το σύνολο των λεξικών και γραμματικών μέσων που εξασφαλίζουν τη σύνδεση γλωσσικών μονάδων (φράσεων, προτάσεων κτλ.) σε ένα κείμενο. Υπάρχουν τέσσερις τρόποι με τους οποίους δημιουργείται η συνοχή:

Σύζευξη

Χρησιμοποιούνται κειμενικοί δείκτες (σύνδεσμοι, επιρρήματα κτλ.), για να προσδιοριστεί ο τρόπος με τον οποίο όσα ακολουθούν συνδέονται με όσα

προηγήθηκαν. Οι δείκτες σύζευξης μπορούν να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες:

- **Προσθετικοί** – Προσθήκη (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις που είναι ισοδύναμες ή συμπληρωματικές): επίσης, ακόμα, εξάλλου, επιπρόσθετα -ως, παράλληλα, επιπλέον, αφενός ... αφετέρου, εκτός από αυτά, το ίδιο συμβαίνει και, ας σημειωθεί ακόμη ότι, ούτε ... ούτε, μήτε ... μήτε κτλ.
 - **Αντιθετικοί** – Αντίθεση (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις αντίθετες ή ασύμβατες μεταξύ τους): αντίθετα, ωστόσο, όμως, ενώ, αλλά, αν και, παρ' όλα αυτά, παρ' ότι, εντούτοις, απεναντίας, δε συμβαίνει όμως το ίδιο, σε αντίθεση με, από την άλλη (μεριά), διαφορετικά κτλ.
 - **Χρονικοί** (χρησιμοποιούνται για να δηλωθεί η χρονική σειρά γεγονότων ή μια σειρά δεδομένων): πρώτα, κατά πρώτο λόγο ... κατά δεύτερο, πρώτον ... δεύτερον, αρχικά, παράλληλα, ταυτόχρονα, έπειτα, ύστερα, προηγουμένως, πριν, στη συνέχεια, τότε, όταν, αμέσως, αργότερα, την ίδια στιγμή, εν τω μεταξύ, κατά τη διάρκεια, μέχρι τώρα, από στιγμή σε στιγμή, τέλος, τελικά κτλ.
 - **Αιτιακοί** - Αιτία (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις με αιτιώδη σχέση): γιατί, διότι, αφού, καθώς, επειδή, εξαιτίας, χάρη, αυτό οφείλεται, γι' αυτό ευθύνεται, ένας ακόμη λόγος κτλ
- Συμπέρασμα** - έτσι, λοιπόν, γι' αυτό (τον λόγο), αυτό έχει ως αποτέλεσμα, το αποτέλεσμα είναι, επομένως, συνεπώς, κατά συνέπεια, εξαιτίας του γεγονότος αυτού, λόγω αυτού, χάρη σε αυτό, ως εκ τούτου, ως επακόλουθο, απότοκος όλων αυτών κτλ.
- **Εμφατικοί** - έμφαση (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις από τις οποίες η δεύτερη θεωρείται σημαντικότερη από την πρώτη): αναμφισβήτητα, πράγματι, προφανώς, κυρίως, ιδιαίτερα, προπάντων, μάλιστα, βέβαια, εκείνο που προέχει, το σημαντικότερο απ' όλα, αξίζει να σημειωθεί, πρέπει να τονιστεί, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι κτλ.
 - **Συγκριτικοί** (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις που παρουσιάζουν ορισμένες ομοιότητες): συγκριτικά με, όπως ... έτσι και, σαν, ως, όμοια, παρόμοια, με το ίδιο τρόπο, ανάλογα, όχι μόνο ... αλλά και, περισσότερο ... παρά κτλ.
 - **Επεξηγηματικοί** (συνδέονται φράσεις ή προτάσεις από τις οποίες η δεύτερη επεξηγεί την πρώτη): δηλαδή, με άλλα λόγια, ειδικότερα, για να ειπωθεί διαφορετικά, για παράδειγμα, λόγου χάρη κτλ.
 - **Διαχωριστικοί** (χρησιμοποιούνται όταν οι φράσεις ή προτάσεις που συνδέουμε είναι αντιφατικές, αλληλοαποκλειόμενες): ή, είτε.
 - **Τοπικοί** (σε περιγραφικά συνήθως κείμενα χρησιμοποιούνται για να τοποθετηθούν τα πράγματα στον χώρο ή να δηλωθούν οι τοπικές σχέσεις που αυτά έχουν): πάνω, κάτω, παραπέρα, εδώ, εκεί, αριστερά, δεξιά, στο μέσον, εμπρός, πίσω, μέσα, έξω, στο βάθος, εδώ κι εκεί, απέναντι (από), κοντά, μακριά, γύρω (από) κτλ.
 - **Υποθετικοί**: αν, εάν, όταν, υπό την προϋπόθεση, με τον όρο κτλ.

- **Τελικοί:** για να, έτσι ώστε, για τον σκοπό αυτό, προκειμένου να κτλ..
- **Συμπερασματικοί (επίλογος, κατακλείδα):** άρα, λοιπόν, επομένως, τελικά, σε τελική ανάλυση, όπως φάνηκε από τα προηγούμενα, ανακεφαλαιώνοντας, συνοψίζοντας, γενικά, συνοπτικά, περιληπτικά, εν συντομία, σε κάθε περίπτωση κτλ.

Αναφορά

Πρόκειται για την αντικατάσταση μιας γλωσσικής μονάδας που προηγείται (αναδρομή) ή έπεται (καταδρομή) με μία αντωνυμία (προσωπική, κτητική, δεικτική), ένα συγκριτικό ή ένα επίρρημα. Συχνά η αναφορά δε γίνεται σε κάτι που βρίσκεται στο κείμενο (ενδοφορά), αλλά σε κάποια εξωκειμενικό στοιχείο (εξωφορά).

- Ο άνθρωπος παρεμβαίνει αλόγιστα στη φύση. Τη θεωρεί αντικείμενο προς εκμετάλλευση. (προσωπική αντωνυμία)
- Ζήτησε να της δανείσω το βιβλίο μου. Το δικό της το έχασε. (κτητική αντωνυμία)
- Περισσότερο ευάλωτα στη σχολική διαρροή είναι άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες. Εκείνα γίνονται αντικείμενο διακρίσεων και κοινωνικού αποκλεισμού. (δεικτική αντωνυμία)
- Δε θύμωσε με την απουσία της. Περισσότερο απογοητεύτηκε. (συγκριτικό)
- Άνοιξε το βιβλίο στη σελίδα 23. Εκεί βρισκόταν η αρχή του δεύτερου κεφαλαίου. (επίρρημα)
- Βοήθησέ με να το σηκώσω. (εξωφορά: αναφέρεται σε ένα βαρύ αντικείμενο στο οποίο δεν έχει γίνει προηγούμενη αναφορά στο κείμενο)

Υποκατάσταση, επανάληψη & έλλειψη

Για να αποφευχθεί η επανάληψη, γλωσσικές μονάδες αντικαθίστανται από άλλες (ο πρώτος ... ο δεύτερος ... ο τελευταίος, οι μεν ... οι δε, με αυτόν τον τρόπο, έτσι κτλ.), επαναλαμβάνονται ή παραλείπονται ως ευκόλως εννοούμενες.

- Η άγνοια και η φτώχεια προκαλούν ρατσισμό. Η πρώτη προκαλεί φόβο του διαφορετικού και η δεύτερη δυσaráσκεια απέναντί του. (υποκατάσταση)
- Ο επιστήμονας έχει ηθική και πολιτική ευθύνη απέναντι στην κοινωνία του. Η ευθύνη πρέπει να είναι πάντοτε δεσμευτική, ώστε να αποφύγουμε τις διάφορες στρεβλώσεις που παρατηρούνται σήμερα στον χώρο της έρευνας.
- Ο συγγραφέας αναλύει Αρχικά παρατηρεί (έλλειψη: ενν. ο συγγραφέας).

Λεξικές / σημασιολογικές σχέσεις

Οι λέξεις / φράσεις που συνδέονται μεταξύ τους συνδέονται με σχέσεις συνωνυμίας, αντωνυμίας, υπωνυμίας, μερωνυμίας.

- Το **ομαδικό πνεύμα** είναι απαραίτητο στην εργασία. Όταν η **συνλογική δουλειά** αποτύχει, κανένα άτομο δεν μπορεί να είναι παραγωγικό. (συνωνυμία)

- Η **ύφεση** προκαλεί κοινωνική δυσарέσκεια. Η **ανάπτυξη** εξασφαλίζει καλή ποιότητα ζωής και κοινωνική ειρήνη. (αντωνυμία)

- Η **καταστροφή του περιβάλλοντος** θα έχει ανυπολόγιστες συνέπειες για την ανθρωπότητα. Η **μόλυνση της ατμόσφαιρας** αυξάνει επικίνδυνα τη θερμοκρασία του πλανήτη και προκαλεί ήδη φυσικές καταστροφές. (υπωνυμία)

- Το **Κοινοβούλιο** διχάστηκε. Ο **βουλευτής** έπρεπε να αποφασίσει κατά συνείδηση.

Άλλο μέρος του λόγου

Αντικαθιστώ ένα ρήμα π.χ. με το αντίστοιχο ουσιαστικό.

Ρητορική ερώτηση

Οι λειτουργίες της γλώσσας

1. Αναφορική (κυριολεκτική, δηλωτική): Αντιστοιχεί στο «πλαίσιο αναφοράς», κύριος δηλαδή επικοινωνιακός στόχος της είναι η μετάδοση πληροφοριών για τον κόσμο που μας.

2. Ποιητική (μεταφορική, συνυποδηλωτική): Αντιστοιχεί στο «μήνυμα», αποσκοπεί δηλαδή να αναδείξει περισσότερο τη μορφή παρά το περιεχόμενό του.

Η ερώτηση

Χρησιμοποιούνται σε ερωτήσεις για να ζητηθεί μία πληροφορία (γνήσια ερώτηση), να δηλωθεί μία ήπια προτροπή (προτρεπτικές ερωτήσεις) ή ένα σχόλιο (ρητορικές ερωτήσεις. Εκφέρονται με οριστική ή υποτακτική και διακρίνονται σε ολικής άγνοιας, στις οποίες η απορία αφορά όλη την πρόταση (π.χ. «Θα έρθει ο Γιάννης μαζί μας;»), και μερικής άγνοιας, στις οποίες η έγνοια αφορά μόνο ένα συστατικό της πρότασης (π.χ. «Πότε θα έρθει ο Γιάννης;»).

Το ρήμα και η ρηματική φράση

Οι εγκλίσεις

- **Οριστική:** Εκφράζει κανονικά μία ενέργεια ή μία κατάσταση πραγματική ή βέβαιη (π.χ. «Σήμερα κάνει κρύο»). Μπορεί ωστόσο να εκφράζει και άλλες τροπικότητες (βλ. τροπικότητες): δυνατότητα (π.χ. «Θα μπορούσε να περάσει στο πανεπιστήμιο, αν

διάβαζε περισσότερο»), πιθανότητα (π.χ. «Θα μιλάει ακόμα στο τηλέφωνο, γι' αυτό δε με έχει πάρει ακόμη»), ευχή (π.χ. «Ας ερχόταν και δε θα τον μάλωνα για την καθυστέρηση»), παράκληση (π.χ. «Κάθεσαι λίγο καλύτερα σε παρακαλώ;»). Κανονικά συνοδεύεται από άρνηση δε(ν), αλλά, όταν δηλώνει ευχή, από άρνηση μη(ν).

- *Υποτακτική*: Εκφράζει κανονικά το ενδεχόμενο ή το επιθυμητό (π.χ. «Αν μπορέσω, θα έρθω»). Συχνά όμως δηλώνει και άλλες τροπικότητες (βλ. τροπικότητες): προτροπή

(π.χ. «Ας κάνετε λίγη ησυχία!»), παραχώρηση (π.χ. «Ας υποθέσουμε ότι ξέρεις την απάντηση»), ευχή (π.χ. «Μακάρι να έρθει»), απορία (π.χ. «Πώς να ξεφύγω από αυτή την υποχρέωση;»), προσταγή (π.χ. «Να φας όλο το φαΐ σου»), απαγόρευση (π.χ. «Να μην ξαναμιλήσεις!»). Συνοδεύεται από άρνηση μη(ν). Στις απαγορεύσεις συνήθως χρησιμοποιείται χωρίς το μόριο να (π.χ. «Μην ξαναφύγεις!»).

- *Προστακτική*: Εκφράζει προσταγή (π.χ. «Σταμάτα να με ενοχλείς») ή παράκληση (π.χ. «Ελάτε στο τραπέζι»).

Πρόσωπα & Αριθμοί

- *α' πρόσωπο*: Γενικά, ο πρωτοπρόσωπος λόγος εμπλέκει προσωπικά τον αναγνώστη στα λεγόμενα του συγγραφέα, γι' αυτό και χρησιμοποιείται συχνότερα στην αφήγηση. Ειδικότερα:

- το *α' ενικό πρόσωπο*: (1) Προσδίδει στον λόγο βιωματικό και εξομολογητικό χαρακτήρα (π.χ. «Να γιατί γράφω Ποίηση»). (2) Εκφράζει αμεσότητα και οικειότητα. (3) Επιτρέπει στον πομπό να μιλήσει για τον εαυτό του, τις εμπειρίες του κτλ. και να κερδίσει με αυτό τον τρόπο την εμπιστοσύνη του δέκτη. Με αυτή του τη λειτουργία χρησιμοποιείται συχνά στην επιχειρηματολογία ως επίκληση στο ήθος του πομπού (π.χ. «Η προηγούμενη θητεία μου στα κοινοβουλευτικά έδρανα αποδεικνύει τον ρεαλισμό των προτάσεών μου»). (4) Αναδεικνύει το «εγώ» του πομπού, την ισχυρή του προσωπικότητα με αποτέλεσμα να δεσμεύει τη βούληση του δέκτη και το κείμενο να αποκτά «επιθετικό» χαρακτήρα, όπως συμβαίνει στην πολιτική ή εμπορική προπαγάνδα (π.χ. «Θα αντισταθώ σθεναρά απέναντι στους εχθρούς του λαού»).

- το *α' πληθυντικό πρόσωπο*: (1) **Εντάσσει τον πομπό σε ένα ευρύτερο σύνολο** και αναλαμβάνει από κοινού την ευθύνη μαζί του (π.χ. «Οι Έλληνες έχουμε την ευθύνη να εμποδίσουμε την απώλεια της πολιτισμικής μας κληρονομιάς»). (2) Προσδίδει στον λόγο την **καθολική ισχύ** που απαιτούν είδη λόγου όπως η επιχειρηματολογία και οι εξηγήσεις (π.χ. «Μιλώντας για παράδοση εννοούμε το σύνολο των πολιτισμικών αγαθών του παρελθόντος»). (3) Ειδικά στο κειμενικό είδος των οδηγιών χρησιμοποιείται αντί του β' ενικού, για να δοθεί ένας περισσότερο φιλικός τόνος στον λόγο [π.χ. «Ρίχνουμε (αντί ρίχνεις ή ρίξε) στο τηγάνι τα λαχανικά»]. (4) Ειδικά στον καθημερινό λόγο) χρησιμοποιείται αντί του β' προσώπου ως ένδειξη οικειότητας [π.χ. «Τι θα θέλαμε; (αντί «τι θα ήθελες» ή «τι θα θέλατε;»)].

- *β' πρόσωπο* (ενικό και πληθυντικό): (1) Προσδίδει διαλογικό χαρακτήρα στον λόγο και, επομένως, **αμεσότητα, παραστατικότητα και ζωντάνια**. Χρησιμοποιείται γι' αυτό συνηθέστερα στην αφήγηση και τον εκφραστικό λόγο. (2) Επιτρέπει στον πομπό να **αναφερθεί απευθείας στον δέκτη** και να προσπαθήσει να μεταβάλει τη στάση του.

Με αυτή του τη λειτουργία χρησιμοποιείται ειδικά στο κειμενικό είδος της επιχειρηματολογίας (βλ. επίκληση στο συναίσθημα του δέκτη). (3) Ειδικά στον καθημερινό ή τον εκφραστικό λόγο χρησιμοποιείται για να αναφερθεί ο πομπός με ουδέτερο τρόπο στον αναγνώστη [π.χ. «Όταν πεινάς (αντί «πεινά κανείς»), δε σκέφτεσαι τίποτα άλλο»].

- *γ' ρηματικό πρόσωπο* (ενικό και πληθυντικό): (1) Προσδίδει αντικειμενικότητα στον λόγο και αυξάνει με αυτό τον τρόπο την αποδεκτότητα των λεγομένων. Γι' αυτό είναι το περισσότερο συνηθισμένο πρόσωπο στο κειμενικό είδος της επιχειρηματολογίας. (2) Στον καθημερινό ή τον εκφραστικό λόγο χρησιμοποιείται (αντί του γ' προσώπου) όταν ο πομπός θέλει να απευθυνθεί με φιλικό ή εχθρικό τρόπο στον δέκτη [π.χ. «Τι θέλει ο κύριος;» (αντί του «τι θα θέλατε»)].

- *Πληθυντικός ευγενείας*: Χρησιμοποιείται αντί του ενικού, για να απευθυνθούμε σε κάποιο πρόσωπο με το οποίο δεν έχουμε οικειότητα [π.χ. «Μπορείτε (αντί «μπορείς») να μου πείτε τι ώρα είναι;»].

Η στίξη

Η τελεία

Η τελεία είναι το πιο συνηθισμένο **παυστικό σημείο** στίξης της Νέας Ελληνικής. Χρησιμοποιείται:

- Στο **τέλος μιας πρότασης / περιόδου** (π.χ. «Θα έρθω σε λίγο. Μη φύγεις.»), για να δηλώσει ένα ολοκληρωμένο νόημα. Με τη συχνή χρήση της στον βραχυπερίοδο λόγο δημιουργεί **ένταση** και την **αίσθηση της προφορικότητας** που επιδιώκει συχνά ο εκφραστικός λόγος.

- Σε **συντομογραφίες** (π.χ. «αεροδρόμιο Ελ. Βενιζέλος») ή **αρκτικόλεξα** (π.χ. «Δ.Ε.Η.»).
- Για να χωρίσει **μεγάλους αριθμούς** σε ομάδες τριών ψηφίων (π.χ. «5.000.000»).
- Στη **δήλωση της ώρας**, για να διακριθεί η ώρα από τα λεπτά (π.χ. «9.15»).

Η άνω τελεία

Η άνω τελεία είναι συντακτικό σημείο στίξης και δηλώνει μια **παύση** μικρότερη από αυτή της τελείας, αλλά μεγαλύτερης από αυτή του κόμματος. Χρησιμοποιείται:

- Για τη δημιουργία **ημιπεριόδων** στην ίδια περίοδο, κυρίως προκειμένου να διακριθούν τα μέρη ενός σύνθετου καταλόγου (π.χ. «Η πολιτεία για την αντιμετώπιση του χουλιγκανισμού πρέπει να απομακρύνει από τον χώρο του αθλητισμού παράγοντες αμφίβολης ηθικής και προθέσεων· να ενισχύσει τον σχολικό αθλητισμό που διαμορφώνει τους μελλοντικούς φιλάθλους· να τιμωρήσει αυστηρά όσους συμμετέχουν σε επεισόδια αθλητικής βίας»).
- Πριν από μία πρόταση που **αντιτίθεται, αιτιολογεί ή επεξηγεί την προηγούμενη** (π.χ. «Ξέρω πως τον αγαπάς· δεν πρέπει όμως να τον αφήσεις να σε εκμεταλλεύεται», «Περίμενα να έρθει· δεν ήθελα να φύγω χωρίς να τον δω»).

Το κόμμα

Το κόμμα είναι **παυστικό σημείο** στίξης και βοηθά τον αναγνώστη στη νοηματοδότηση μεγάλων προτάσεων. Αν και οι κανόνες στη χρήση του κόμματος είναι ελαστικοί (ειδικά στη λογοτεχνία), αυτό συνήθως χρησιμοποιείται:

- Στο **ασύνδετο σχήμα**, ανάμεσα σε λέξεις ή προτάσεις που έχουν την ίδια συντακτική λειτουργία, αλλά δε συνδέονται με κειμενικούς δείκτες (π.χ. διαρθρωτικές λέξεις). Χρησιμοποιείται συχνά στη λογοτεχνία, **για να επιταχύνει τον λόγο και να προσδώσει ένταση στο ύφος** (π.χ. «Η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους είχε ως αποτέλεσμα την ανεργία, τη φτώχεια, την εξαθλίωση», «Ο ρατσισμός εξευτελίζει τον άνθρωπο, προσβάλλει την αξιοπρέπειά του, διαστρέφει κάθε παραδεδομένη αλήθεια»).
- Σε κλητικές προσφωνήσεις (π.χ. «Τι κάνεις, μικρέ μου φίλε;»).
- Στα **μόρια «όχι» και «ναι»** στην αρχή μιας πρότασης (π.χ. «Όχι, δεν μπορώ να σε ακολουθήσω»).
- Σε **παρενθετικές φράσεις**, ειδικά όταν χρησιμοποιούνται επιρρήματα, προθετικές ή ρηματικές φράσεις, για να σχολιαστεί το περιεχόμενο της πρότασης (π.χ. «Η διάλεκτος που χρησιμοποιούν οι νέοι, η αργκό, κατηγορείται συχνά ως υπεύθυνη για τη συρρίκνωση της γλώσσας», «Το έργο των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, επομένως, τις έχει αναγορεύσει σε αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνίας των πολιτών, «Δικαιούμαστε, νομίζω, μια καλύτερη ποιότητα ζωής»).
- Σε **επεξηγήσεις και παραθέσεις** (π.χ. Ο Παπαπέτρου, ο Διευθυντής του Λυκείου, θα συνταξιοδοτηθεί στο τέλος του έτους», «Η Λάρισα, η ποδοσφαιρική ομάδα, είναι η μεγάλη του αγάπη»).
- Σε **δευτερεύουσες επιρρηματικές προτάσεις**, για να χωριστούν από τις κύριες ή από άλλες, διαφορετικού είδους, δευτερεύουσες («Η δημοκρατία θεωρείται το καλύτερο πολίτευμα, γιατί βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας και της δικαιοσύνης», «Πριν τη βιομηχανική επανάσταση, η θέση της γυναίκας στην εργασία ήταν εξαιρετικά υποβαθμισμένη», «Αν η ανθρωπότητα δεν αλλάξει τις προτεραιότητές της, η οικολογική ισορροπία δεν πρόκειται να αποκατασταθεί»).

Η διπλή τέλεια

Η διπλή τέλεια (άνω κάτω τέλεια) είναι **παυστικό σημείο** στίξης και χρησιμοποιείται:

- Για να εισάγει ένα **παραθέμα σε ευθύ λόγο** (π.χ. «Σηκώθηκε όρθιος και φώναξε: “Δε θα ανεχτώ άλλο αυτή τη φασαρία”»).
- Για να εισάγει έναν **κατάλογο πραγμάτων** (π.χ. «Οι προτάσεις, ανάλογα με το περιεχόμενό τους, διακρίνονται σε: κρίσεως, επιθυμίας, ερωτηματικές και επιφωνηματικές»).
- Για να διακριθεί το **θέμα από το σχόλιο** σε κείμενα επιγραμματικού χαρακτήρα (π.χ. «Ανεργία: η αδυναμία της ζήτησης εργασίας να καλύψει την προσφορά»).
- Για να **συνδέσει προτάσεις από τις οποίες η δεύτερη επεξηγεί ή είναι αποτέλεσμα της πρώτης** (π.χ. «Η προκατάληψη συχνά παίρνει καταστροφικές διαστάσεις: γίνεται ξеноφοβία και ρατσισμός»).
- Για να δηλωθεί ένας υπότιτλος (π.χ. «Κειμενική Γραμματική: από το κείμενο στη λέξη»).

Η παρένθεση και οι αγκύλες

Η **παρένθεση και οι αγκύλες** ([...], {...}, <...>) **παυστικά σημεία** στίξης και χρησιμοποιούνται για να απομονώσουν μία λέξη ή μία φράση που θεωρείται

εμβόλιμη στην πρόταση και που θα μπορούσε (σε αντίθεση με την παρενθετική χρήση του κόμματος) να παραλειφθεί χωρίς σημαντική απώλεια του νοήματος. Οι συνηθέστερες χρήσεις της είναι:

- Για να **δώσει δευτερεύουσες πληροφορίες**: επεξηγήσεις, αρκτικόλεξα, χρονολογίες, βιβλιογραφικές αναφορές, ορισμούς κτλ. [π.χ. «Η βιώσιμη ανάπτυξη (sustainable development) είναι ένα μοντέλο ανάπτυξης φιλικό στο περιβάλλον», «Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ)», «Η ανάπτυξη στηρίζεται στους συντελεστές της παραγωγής (φυσικό περιβάλλον, εργασία, κεφάλαιο)»]. Επεξήγηση, επίρρωση (μέσω της επεξήγησης να ενδυναμώσει τα προηγούμενα)
- Για να **σχολιάσει μια άποψη που προηγείται** [π.χ. «Η κρίση του θεσμού της οικογένειας (που έφτασε εσχάτως ως εισαγόμενο προϊόν και στη χώρα μας) απειλεί με ρήξη τον κοινωνικό ιστό»].

Η παύλα

Παυστικό σημείο στίξης που χρησιμοποιείται για να φανεί η *αλλαγή προσώπου στον διάλογο* (π.χ. «— Δε θέλω να φύγεις, είπε κλαίγοντας»).

Το ενωτικό

Παυστικό σημείο στίξης που χρησιμοποιείται:

- Για να ενώσει **δύο λέξεις σε μία έννοια** (π.χ. «πόλη - κράτος»).
- Στον **συλλαβισμό** και ειδικά για να χωρίσει μία λέξη στο τέλος της αράδας (π.χ. «τρα-πέζι»)

Η διπλή παύλα

Η διπλή παύλα είναι παυστικό σημείο στίξης και χρησιμοποιείται (όπως και η παρένθεση) για να *διακόψει τη ροή του λόγου* σε μία πρόταση (π.χ. «Όλοι γνωρίζουμε -η επιστήμη φρόντισε να μας ενημερώσει πλήρως- πως για την υπερθέρμανση του πλανήτη ευθύνεται ο ίδιος ο άνθρωπος»).

Όλοι γνωρίζουμε πως ευθύνεται ο ίδιος ο άνθρωπος για την υπερθέρμανση του πλανήτη -η επιστήμη φρόντισε να μας ενημερώσει πλήρως.

Τα εισαγωγικά

Τα εισαγωγικά είναι ένα **σχολιαστικό σημείο στίξης** και χρησιμοποιείται για να επιστήσει την προσοχή μας, να επισημάνει δηλαδή πως ένα συγκεκριμένο τμήμα του λόγου έχει κάποια ιδιαιτερότητα. Η πιο συχνή χρήση τους γίνεται:

- Για την αυτολεξεί απόδοση λόγων που έχουν ειπωθεί από άλλον σε ευθύ λόγο κυρίως για να αποκτήσει ο λόγος αξιοπιστία (βλ. επίκληση στην αυθεντία), αλλά και παραστατικότητα (βλ. λογοτεχνικό διάλογο) (π.χ. «“Η γνώση είναι δύναμη” είχε πει ο Francis Bacon και η επιστήμη είναι ο καλύτερος τρόπος να κατακτηθεί η γνώση»).
- Για να δηλωθεί μία **έννοια - ορισμός** (π.χ. «“Δημοκρατία” ονομάζεται το πολίτευμα στο οποίο ο λαός αποτελεί την ανώτατη εξουσία»).
- Για να παρουσιαστεί ένας **ειδικός όρος** (π.χ. «Στην “κοινωνία της γνώσης” ο πλούτος παράγεται από την καινοτομία»). Η χρήση αυτή εμφανίζεται κυρίως στον επιστημονικό λόγο.
- Σε **τίτλους ή επωνυμίες** (π.χ. «Το άρθρο του πρωθυπουργού στο “Βήμα της Κυριακής” προκάλεσε την αντίδραση της αντιπολίτευσης»).

- Για να δοθεί **έμφαση**, λειτουργία που επιτελεί στον προφορικό λόγο ο επιτονισμός της φωνής (π.χ. «Το ερώτημα είναι “ποιος” θα αναλάβει την ευθύνη για την προστασία του περιβάλλοντος»).
- Για να δηλωθεί η **αποστασιοποίηση του συγγραφέα από τα λεγόμενα** και η **ειρωνική, επικριτική** κτλ. διάθεσή του (π.χ. «Η ανθρωπότητα “κατόρθωσε” με την αλαζονεία της να προκαλέσει μία χωρίς προηγούμενο οικολογική κρίση»).
- Για τη **μεταφορική** χρήση μιας λέξης / φράσης (π.χ. «Η αποβιομηχάνιση της χώρας βρίσκεται στην “καρδιά” του προβλήματος της ανεργίας»).
- Στο **καθημερινό / λαϊκό λεξιλόγιο και τους νεολογισμούς** (π.χ. Ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο «ανέβηκε» στην ηλεκτρονική σελίδα του σχολείου.)
- Για να δηλωθούν **ξένες λέξεις** (π.χ. «Πολλοί νέοι ξεκινούν το κάπνισμα απλώς για να είναι “in” στην παρέα»).

Το θαυμαστικό

Το θαυμαστικό είναι **παυστικό, αλλά κυρίως σχολιαστικό σημείο στίξης**. Χρησιμοποιείται για να εκφράσει **συναίσθημα** (θαυμασμός, ειρωνεία, απορία, έκπληξη, δυσαρέσκεια, ανησυχία, αποφασιστικότητα, φόβο, χαρά κτλ.):

- Στο τέλος μιας **επιφωνηματικής πρότασης** (π.χ. «Έκανες θαυμάσια δουλειά!», «Έχασε χωρίς καν να αγωνιστεί! Φοβερή ομάδα!», «Αύριο φεύγουμε για διακοπές!»).
- Μέσα σε **παρένθεση (!)** ή μετά από μία **επιφωνηματική φράση** (π.χ. «Το 25% του πληθυσμού της Γης εκμεταλλεύεται το 85% (!) των πλουτοπαραγωγικών της πηγών», «Αχ! Δεν ξέρω τι θα κάνω χωρίς αυτόν»).

Τα αποσιωπητικά

Τα αποσιωπητικά είναι ένα παυστικό, αλλά κυρίως σχολιαστικό σημείο στίξης. Χρησιμοποιούνται:

- Για να δείξουν ότι **μία πρόταση είναι ατελής**, είτε γιατί είναι **εύκολα εννοούμενη** η συνέχειά της είτε γιατί ο γράφων θέλει να **υποδηλώσει κάτι άρρητο** (π.χ. «Όλοι όμως ξέρουμε πως άνθρωπος αγράμματος...», «Αν ο άνθρωπος δεν επαναπροσδιορίσει τη σχέση του με το περιβάλλον, το μέλλον του θα είναι απρόβλεπτο...»).
- Για να δηλωθεί μία λέξη ή φράση (συνήθως ευφυολόγημα), στην οποία ο αναγνώστης **πρέπει να εστιάσει την προσοχή του** (π.χ. «Ο αναλφαβητισμός δημιούργησε έναν κύκλο χαμένων ... μαθητών»).

Το ερωτηματικό

Το ερωτηματικό είναι σημείο στίξης σχολιαστικό και παυστικό. Χρησιμοποιείται:

- Στο τέλος μιας ερωτηματικής πρότασης, **γνήσιας, προτροπικής ή ρητορικής**. Στην πρώτη περίπτωση εκφράζεται μία γνήσια απορία (π.χ. «Τι ώρα είναι;»), τη δεύτερη μία ήπια προτροπή ώστε να αυξηθεί η αποδεκτότητα του λόγου (π.χ. «Μπορείτε να μου πείτε την ώρα;») και στην τρίτη στόχος του συγγραφέα είναι να σχολιάσει έμμεσα και εισαγάγει τον αναγνώστη στον προβληματισμό του κειμένου (π.χ. «Άραγε δεν έχουν ευθύνη και οι νέοι για την κρίση του πολιτικού συστήματος;»), να προσδώσει ζωντάνια και αμεσότητα στον λόγο ή να συνδέσει επιμέρους τμήματα του κειμένου (π.χ. τον πρόλογο με το κύριο μέρος, διαφορετικές παραγράφους).
- Μέσα σε παρένθεση **(;)**, για να δηλωθεί η **αμφισβήτηση ή η αμφιβολία** του γράφοντα για κάτι (π.χ. «Οι αναπτυγμένες κοινωνίες (;) κερδοσκοπούν σε βάρος του περιβάλλοντος»).

Το λεξιλόγιο

Δημοτική / Καθαρεύουσα / τοπικοί ιδιωματισμοί

Τα είδη των λέξεων

Οι λέξεις της Νέας Ελληνικής μπορούν να διακριθούν σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες:

- Λόγιες: λέξεις που εισήγαγαν μετά τη δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους λόγιοι συγγραφείς, είτε επαναφέροντας λέξεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας που είχαν πάψει να χρησιμοποιούνται (π.χ. δημοκρατία), είτε δημιουργώντας νέες λέξεις με στοιχεία (ρίζες, προθέσεις, καταλήξεις κτλ.) της Αρχαίας Ελληνικής (π.χ. υπογράφω).
- Λαϊκές: λέξεις που χρησιμοποιούνται ανελλιπώς για αιώνες στην ελληνική γλώσσα, ακόμα και αν έχουν υποστεί αλλαγές στη μορφή και τη σημασία τους (π.χ. θάλασσα).
- Ειδικές: λέξεις που δε χρησιμοποιούνται στο γενικό λεξιλόγιο με την ίδια σημασία και δημιουργήθηκαν είτε από την ανάπτυξη των επιστημών (π.χ. βιοτεχνολογία) είτε χρησιμοποιούνται από συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (π.χ. γλώσσα των στρατιωτών).

Ξένες λέξεις

Λογοτεχνικό κείμενο

Τα λογοτεχνικά ρεύματα

Πεζογραφία

• **Ρεαλισμός**: Στόχος του λογοτεχνικού έργου γίνεται η πιστή απόδοση της πραγματικότητας. Αντλεί τα θέματά του από την καθημερινή εμπειρία, τη σύγχρονη ζωή και τον κοινό άνθρωπο. Το ύφος στο ρεαλισμό είναι λιτό, χωρίς εκφραστικά στολίδια.

• **Ηθογραφία**: Ο συγγραφέας αναφέρεται στον τρόπο ζωής των απλών ανθρώπων της υπαίθρου, στις συνήθειες, στα έθιμα, στον τρόπο σκέψης, αλλά και στις φτωχικές λαϊκές συνοικίες των πόλεων (**Βιζυηνός, Παπαδιαμάντης**) και συνεχίζεται σε όλες τις εκδοχές του μέχρι και σήμερα.

• **Νατουραλισμός**: Οι νατουραλιστές λογοτέχνες αναπαριστούν σχεδόν φωτογραφικά την πραγματικότητα και μάλιστα την πιο σκληρή και άσχημη πλευρά της: την κοινωνική εξαθλίωση, τη ζωή των απόκληρων και των κατατρεγμένων.

Ποίηση

• **Συμβολισμός**: Για τον συμβολιστή ποιητή η πραγματικότητα δεν παρουσιάζει κανένα ενδιαφέρον και γι' αυτό χρησιμοποιεί τα αντικείμενά της μονάχα ως σύμβολα

• **Μοντερνισμός**: Χαρακτηριστικά του μοντερνισμού είναι ο ελεύθερος στίχος, η έντονη δραματικότητα, το καθημερινό λεξιλόγιο και η σκοτεινότητα των νοημάτων.

- **Υπερρεαλισμός:** Ο υπερρεαλισμός στρέφει το ενδιαφέρον στο υποσυνείδητο απελευθερωμένου από τους κανόνες της λογικής. Οι υπερρεαλιστές χρησιμοποιούν κάθε μέσο που τους φέρνει σε επαφή με το υποσυνείδητο: απόλυτη ελευθερία στο λεξιλόγιο και τη στιχουργική, απρόσμενοι συνδυασμοί λέξεων, εντυπωσιακές εικόνες.

Το θέμα

Η έννοια του «θέματος» αναφέρεται στον νοηματικό πυρήνα του λογοτεχνικού κειμένου, για το πιο σημαντικό ερώτημα που απορρέει από αυτό.

Οι κειμενικοί δείκτες

Οι κειμενικοί δείκτες αναφέρεται στα μορφικά στοιχεία του λογοτεχνικού κειμένου. Περιλαμβάνει τα εκφραστικά μέσα, τους αφηγηματικούς τρόπους, τις αφηγηματικές τεχνικές, τη δομή, την πλοκή, τους χαρακτήρες κτλ.

Οι αφηγηματικοί τρόποι

Αφηγηματικοί τρόποι ονομάζονται τα συστατικά στοιχεία που συναποτελούν μία αφήγηση. Αποτελούν τμήμα των αφηγηματικών τεχνικών. Οι τρόποι αυτοί είναι:

- Αφήγηση: Η παρουσίαση γεγονότων και πράξεων.
- Περιγραφή: Η αναπαράσταση προσώπων, τόπων, αντικειμένων, καταστάσεων. Αποτελεί επιβράδυνση της αφήγησης.
- Σχόλιο: Η παρεμβολή σχόλιων (σκέψεων, απόψεων κτλ.) από τον αφηγητή έξω από τη ροή της αφήγησης. Πρόκειται για έναν ακόμη τρόπο επιβράδυνση της αφήγησης.
- Διάλογος: Διαλογικά μέρη σε ευθύ λόγο και σε α' πρόσωπο.
- Εσωτερικός μονόλογος: Η απόδοση των σκέψεων ή των συναισθημάτων σε α' πρόσωπο και σε χρόνο ενεστώτα.
- Ελεύθερος πλάγιος λόγος: Πρόκειται για ενδιάμεση περίπτωση, αφού διατηρεί στοιχεία μίμησης (πιστή απόδοση σκέψεων, διαθέσεων ή συναισθημάτων), αλλά και διήγησης (αφήγηση σε γ' πρόσωπο και σε παρωχημένο χρόνο).

Οι αφηγηματικές τεχνικές

A. Χρόνος

A1. Τάξη

Ο όρος αναφέρεται στη διάρθρωση των γεγονότων στην αφήγηση και την ιστορία. Άλλες φορές η αφήγηση είναι γραμμική, μιμείται δηλαδή πιστά τη σειρά των γεγονότων της ιστορίας, ενώ σε κάποιες άλλες παρουσιάζονται αναχρονισμοί:

- Αναλήψεις: αναδρομική αναφορά σε γεγονότα του παρελθόντος (βλ. Οδύσσεια του Ομήρου).
- Προλήψεις: νύξη σε γεγονότα που πρόκειται να συμβούν (βλ. προοικονομία στην αρχαία τραγωδία).

- In medias res: η αφήγηση αρχίζει από το μέσον της ιστορίας ή και παράλληλα με τα προηγούμενα.

A2. Διάρκεια

Ο όρος αναφέρεται στη διάρκεια των γεγονότων στην αφήγηση και την ιστορία, που καθορίζει τον ρυθμό της αφήγησης. Πραγματική ισοχρονία ανάμεσα στα γεγονότα της ιστορίας και της αφήγησης μπορεί να υπάρξει μόνο σε σκηνές (διαλογικά μέρη της αφήγησης). Περισσότερο συχνές και αναμενόμενες είναι οι ανισοχρονίες, αφού δύσκολα η αφήγηση μπορεί να μιμηθεί τη χρονική διάρκεια των γεγονότων της ιστορίας. Συγκεκριμένα συναντάμε:

- Επιβράδυνση: ο αφηγηματικός χρόνος σταματά (παύσεις), συνήθως για να υπάρξουν από το συγγραφέα περιγραφές, σχόλια κτλ.
- Επιτάχυνση: ο αφηγηματικός χρόνος επιμηκώνεται με ελλείψεις (γεγονότα που στην ιστορία διαρκούν πολύ παραλείπονται στην αφήγηση) και περιλήψεις (γεγονότα που στην ιστορία διαρκούν πολύ βρίσκονται σε λίγες γραμμές του αφηγηματικού κειμένου).

A3. Συχνότητα

Ο όρος δηλώνει τη συχνότητα με την οποία συμβαίνει ένα γεγονός στην ιστορία και στην αφήγηση. Υπάρχουν τρεις δυνατές συχνότητες:

- Επαναληπτική αφήγηση: ένα περιστατικό ή και ολόκληρη η ιστορία επαναλαμβάνεται πολλές φορές στην αφήγηση.
- Μοναδική αφήγηση: Γεγονός που επαναλαμβάνεται συχνά (π.χ. επίσκεψη μίας γυναίκας στον φυλακισμένο σύζυγό της) αναφέρεται μία φορά στην αφήγηση.
- Θαμιστική αφήγηση: Γεγονός που συνέβη πολλές φορές αναφέρεται μία φορά στην αφήγηση.

B. Φωνή

Με τη φωνή εξετάζουμε το «ποιος μιλάει», δηλαδή με τη φωνή «ποιου» ακούμε την αφήγηση.

Είδη αφηγητή

Ο αφηγητής μπορεί να συμμετέχει στην ιστορία που αφηγείται με τρεις τρόπους:

- να είναι πρωταγωνιστής της (αυτοδιηγητικός αφηγητής),
- να συμμετέχει στην αφήγηση ως ήρωας (ομοδιηγητικός αφηγητής) ή
- να αφηγείται την ιστορία κάποιου άλλου (ετεροδιηγητικός αφηγητής).

Ο αφηγητής μπορεί να αφηγείται σε όλα τα πρόσωπα:

- α' πρόσωπο: Προσωπική μαρτυρία που εξασφαλίζει αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια στην αφήγηση, της προσδίδει εμπιστευτικό, βιωματικό, εξομολογητικό χαρακτήρα (βλ. πεζογραφήματα Γιώργου Ιωάννου).
- β' πρόσωπο: Αποτελεί «αποστροφή εις εαυτόν», μονόλογος που υποκρύπτει ένα «εγώ», (βλ. «Η Λέσχη» του Στρατή Τσίρκα) ή «αποστροφή προς τον αναγνώστη (βλ. αφηγηματικά ποιήματα του Καβάφη). Προσδίδει δραματικότητα στην αφήγηση.
- γ' πρόσωπο: Χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η «παντογνωσία» ή η σχετική γνώση του αφηγητή. Δημιουργεί την αίσθηση της αντικειμενικότητας και της αποστασιοποίησης από τα δρώμενα.

Οι χαρακτήρες

Στα λογοτεχνικά έργα -κυρίως της πεζογραφίας και του θεάτρου- συναντάμε πλασματικά πρόσωπα, που αναπαριστώνται με την ονοματοδοσία, την περιγραφή, τα λόγια και τις πράξεις τους, τις σχέσεις του με άλλους χαρακτήρες, τα σχόλια του αφηγητή κτλ. Μέσω αυτών των πληροφοριών ο αναγνώστης μπορεί να κατανοήσει τον εσωτερικό κόσμο των προσώπων και να ερμηνεύσει τα κίνητρα της δράσης τους.

Σχήματα λόγου

Τα σχήματα λόγου είναι εκφραστικοί τρόποι που αποκλίνουν από τους συμβατικούς κανόνες της χρήσης του λόγου. Σχετίζονται με:

- **τη θέση των λέξεων στην πρόταση**
 - **Ασύνδετο:** Όροι ή προτάσεις παρατίθενται χωρίς συνδέσμους (π.χ. «Η εξάντληση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της Γης, η μόλυνση και η ρύπανση, η αλλοίωση της βιοποικιλότητας, οι μεταλλάξεις φέρνουν τον πλανήτη στα όριά του»). Το σχήμα επιταχύνει τον λόγο και του προσδίδει ένταση, ζωνρότητα, κίνηση, ροή.
 - **Κύκλος:** Ένα τμήμα του λόγου (πρόταση, στίχος, ακόμα και ολόκληρο κείμενο) ξεκινά και τελειώνει με την ίδια λέξη ή φράση (π.χ. «Παλιώνει ο λύχνος, μα ποτέ το φως του δεν παλιώνει»).
 - **Ομοιοτέλετο:** Στο τέλος όμοιων προτάσεων ή στίχων τοποθετούνται λέξεις με ομόηχες καταλήξεις (π.χ. «Της αγάπης το βοτάνι κάθε τόπος δεν το κάνει»).
 - **Υπερβατό:** Μία λέξη ή φράση παρεμβάλλεται ανάμεσα σε όρους που αποτελούν μία συντακτική ή λογική ενότητα. Υπηρετεί το μέτρο και επιτρέπει την εμφατική δήλωση σκέψεων (π.χ. «Η χωρίς κανένα προηγούμενο παρέμβαση στη φύση απειλεί με καταστροφή των πλανήτη»).
 - **Παρήχηση:** Επαναλαμβανόμενος ήχος (συνήθως ενός συμφώνου) σε μια σειρά γειτονικών λέξεων (π.χ. «Τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά ρητή κατά το Κάστρο»). Συμβάλλει στη δημιουργία ακουστικής ομοηχίας για λόγους αισθητικής ή έμφασης σε έναν ή περισσότερους στίχους.
 - **Χιαστό:** Δύο ζεύγη λέξεων τοποθετούνται έτσι, ώστε τα δύο μέλη του β' ζεύγους να έχουν αντίστροφη θέση από τα δύο μέλη του α' ζεύγους. (π.χ. «Μέρα και νύχτα περπατεί, νύχτα και μέρα λέγει»).

- **Πρωθύστερο:** Από δύο σχετικές πράξεις ή έννοιες αναφέρεται πρώτη εκείνη που είναι δεύτερη χρονικά και λογικά, ώστε να της δοθεί έμφαση (π.χ. «Κοιμήσου χαϊδεμένο μου κι εγώ σε νανουρίζω»).

- **τη σημασία των λέξεων**

- **Αλληγορία:** Τεχνική με την οποία αποκρύπτεται το πραγματικό νόημα των λεγομένων (βλ. παροιμίες). Με τον τρόπο αυτό τα νοήματα καθίστανται περισσότερο ζωντανά και ο λόγος αποκτά υποβλητικότητα.

- **Ειρωνεία:** Σχήμα λόγου στο οποίο εμφανίζεται αναντιστοιχία ανάμεσα στις λέξεις και τη σημασία τους, τις πράξεις και τα αποτελέσματά τους, τα φαινόμενα και τα πράγματα κτλ. Στόχος της ειρωνείας είναι ο καυτηριασμός των «κακώς κείμενων». Διακρί-

νεται σε λεκτική και ειρωνεία καταστάσεων.

- **Λιτότητα:** Αντί μιας λέξης φράσης χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση [π.χ. «Ουκ ολίγοι (αντί πολλοί) πολίτες θεωρούν απαξιωμένη την πολιτική»]. Χρησιμοποιείται για να μετριάσει την κατηγορηματικότητα μιας δήλωσης.

- **Μεταφορά:** Χρήση μιας λέξης με σημασία διαφορετική από την κύρια (π.χ. «Η ελπίδα πεθαίνει τελευταία»). Είναι ο κύριος τρόπος διεύρυνσης της σημασίας των λέξεων.

- **Μετωνυμία:** Μια γλωσσική έκφραση που κανονικά παραπέμπει σε μία οντότητα χρησιμοποιείται μη κυριολεκτικά για να δηλώσει μία άλλη: το περιέχον αντί του περιεχομένου (π.χ. «Ήπιε δυο μπουκάλια κρασί»), το αφηρημένο αντί του συγκεκριμένου (π.χ. «Όλη η Ελλάδα γιορτάζει το Πάσχα»), ο δημιουργός αντί του δημιουργήματος (π.χ. «Ακούει Μπετόβεν»).

- **Παρομοίωση:** Παραβολή ενός προσώπου, αντικειμένου, ιδέας κτλ. με ένα ανάλογο, περισσότερο γνωστό για τις ιδιότητές του (π.χ. «Είναι αθώος σαν παιδί»). Η σύγκριση είναι περισσότερο φανερή απ' ό,τι στη μεταφορά. Φωτίζει ένα στοιχείο και το τονίζει συνδέοντάς το με καταστάσεις πιο οικείες στον αναγνώστη. Όπως, σαν, λες και...

- **Προσωποποίηση:** Απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων σε αφηρημένες έννοιες, αντικείμενα κτλ. (π.χ. «Η δημοκρατία είναι ανεκτική απέναντι στους εχθρούς της»)

- **Συνεκδοχή:** Σχήμα λόγου στο οποίο το μέρος δηλώνει το όλον (π.χ. «Ο Έλληνας έχει φιλότιμο»), το όργανο δηλώνει την ενέργεια ή τον χρήστη κτλ. [π.χ. «Σήμερα έχω σίδερο (αντί σιδέρωμα)»].

- **Υπερβολή:** Στοιχείο που συνοδεύει μεταφορικές εκφράσεις και εντείνει την παραστατικότητά τους (π.χ. «Τρελάθηκα από την αγωνία μου»).

- **την πληρότητα του λόγου**

- **Έλλειψη:** Παραλείπονται λεκτικά στοιχεία ευκόλως εννοούμενα [π.χ. «Περασμένα ξεχασμένα» (αντί όσα είναι περασμένα είναι και ξεχασμένα)].

- **Πλεονασμός:** Χρήση περισσότερων λέξεων από όσες χρειάζονται, για να εκφραστεί ένα νόημα (π.χ. «Δεν έχω ξανάρθει άλλη φορά εδώ»).